

بررسی روند مهاجرت در جمهوری اسلامی ایران طی سه دهه اخیر و تأثیر آن بر

امنیت ملی (با تأکید بر مهاجرت داخلی به تهران)

دکتر مجتبی اصلانی^۱

چکیده

مهاجرت داخلی «*Immigration*» پدیده‌ای است که امروزه در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه شدت جریان دارد و میتوان آنرا از اثرات تبّعی صنعتی شدن و توسعه صنعتی دانست که از قرن گذشته میلادی تاکنون روند فزاینده‌ای را در پی داشته است. مهم‌ترین عوامل این پدیده که به عنوان جریانی جهانی و همه‌گیر در تمام کشورها (اعم از صنعتی و غیرصنعتی) تداوم دارد، به دو دسته عوامل جاذب شهرها «*Pull Factors*» که نتیجه مستقیم زندگی صنعتی است و در مقابل عوامل دافعه روستاها «*Push Factors*» تقسیم میشود و طبیعی‌ترین اقدام روستائیان یعنی مهاجرت به شهرهای بزرگ را رقم زده است. پژوهش حاضر، روند مهاجرت‌های داخلی کشور را از منظر علل، انواع و عوامل غالب مورد بررسی قرار داده و این روند را طی چهار دوره مجزاً از ابتدای قرن چهاردهم شمسی تاکنون تفکیک و مهم‌ترین اثرات آن را بر امنیت ملی با تکیه بر ابعاد اجتماعی - فرهنگی و زیست محیطی امنیت و تأکید خاص بر مهاجرت داخلی در تهران طی سه دهه اخیر احصاء نموده است. نتایج تحقیق نشان دهنده آن است که در دوره چهارم مهاجرت‌های داخلی کشور، تأثیرگذارترین علل منجر به مهاجرت روستائیان به شهرهای بزرگ و مراکز استانها بویژه کلان‌شهر تهران عللی نظیر ایجاد فاصله روزافزون شهر و روستا، تفاوت سطوح درآمد بین شهر و روستا، سهولت در استفاده از امکانات رفاهی شهرها، امکان دستیابی به هدفهای فرهنگی و مواردی اینگونه می‌باشد و بواسطه برخوردار نبودن این پدیده از سامانه‌ای منظم و منطقی، برخی از مؤلفه‌های امنیت ملی همانند امنیت اجتماعی و زیست محیطی بشدت تحت تأثیر واقع گردیده‌اند. تشدید ناهنجاریهای اجتماعی، گسترش حاشیه نشینی در اطراف شهرهای بزرگ (بویژه تهران) و تأثیر نامطلوب بر اقتصاد کشور را میتوان از مهم‌ترین اثرات پدیده مهاجرت بر بُعد اجتماعی امنیت ملی برشمرد.

واژگان کلیدی: مهاجرت داخلی، امنیت اجتماعی، امنیت ملی، ناهنجاری‌های اجتماعی

مقدمه

تعیین اثرات پدیده مهاجرت بر مؤلفه اجتماعی امنیت ملی و آزمون رابطه متغیرهای اجتماعی پدیده مهاجرت در کشور با امنیت ملی طی سه دهه اخیر، موضوع اصلی این تحقیق می‌باشد که در آن امنیت ملی از بُعد اجتماعی - فرهنگی و زیست محیطی مورد بررسی واقع گردیده است.

در این پژوهش مسأله مهاجرت و تاریخچه مهاجرت‌های داخلی در ایران از ابتدای قرن چهاردهم شمسی تاکنون و مهم ترین علل منجر به تشدید انواع مهاجرت‌های داخلی و روند فزاینده از قبیل تفاوت‌های فاحش شهر و روستا از نظر سطح زندگی و امکانات رفاهی، کمبودهای رایج در روستاها، افزایش جمعیت روستا، و ناگزیر بودن از سرریز جمعیت مازاد به شهرها احصاء و تأثیر این پدیده را بر امنیت اجتماعی شهرهای بزرگ که با رواج پدیده‌های تبعی نظیر حاشیه نشینی، آلودگی ناشینی، و ایجاد مشکلات زیست محیطی، تشدید معضل اعتیاد و قاچاق مواد مخدر، افزایش حضور زنان و کودکان خیابانی در سطح معابر شهرهای بزرگ، رواج پدیده تکدی گری، اشاعه و ترویج انواع نابسامانی‌های اجتماعی و افزایش جرائم مختلف، در شهرهای بزرگ که سلامت جامعه را به خطر افکنده است، بررسی می‌نماید.

اهمیت موضوع

از مقوله‌های مهم اجتماعی که امروزه به عنوان یکی از مشکلات حاد کشور مطرح است، مسأله مهاجرت از روستاها و شهرهای کوچک به شهرهای بزرگ و مراکز استان خصوصاً کلان

شهر تهران است. سؤالی که مطرح میشود این است که؛ عوامل تشدیدکننده این پدیده کدامند و اصولاً مهاجرت به شهرهای بزرگ و خصوصاً مراکز استان و بویژه کلان شهر تهران چه تأثیرهایی را بر امنیت اجتماعی شهروندان به عنوان یکی از مهم ترین مؤلفه‌های امنیت ملی دربر خواهد داشت؟

مبانی نظری مهاجرت

«مهاجرت^(۱)» پدیده جدیدی نیست. انسان همیشه در حرکت بوده و برای بدست آوردن غذا از یک نقطه به نقطه دیگر رفته است. پس از ساکن شدن آدمیان نیز این حرکت ادامه یافته، اما علل و محرکهای آن تغییر کرده است. (وحیدی، ۱۳۶۴ ص ۱۱) این پدیده همانند سایر پدیده های انسانی، واقعیتی است انکارناپذیر و غیرقابل تفکیک از زندگی بشر، تحرک و جابجایی جمعیت قدمتی به درازای عمر بشر دارد و تا پایان زندگی او نیز با وی عجین خواهد بود.

نظرات اندیشمندان و صاحب نظران در مقوله مهاجرت به سه دسته تقسیم میگردد:

(۱) نظریات کلاسیک (۲) نظریات مکتب تضاد (۳) نظریات سیستمی

عوامل تأثیرگذار در هر یک از نظریات ارائه شده در جدول شماره (۱) بیان شده است.

جدول ۱: طبقه‌بندی نظریات مهاجرت و همبستگی‌های توسعه

ردیف	عامل	نظریات کلاسیک	نظریات مکتب تضاد	نظریات سیستمی
۱	آزادی تحرک	نسبتاً آزاد، داوطلبانه	اجبار، محدودیتها و تنگناهای سکونتی و شغلی	تطابق با تحولات اقتصادی - اجتماعی
۲	ماهیت تصمیم‌گیری	عقلایی، موازنه هزینه‌ها و منابع، از نواحی کمتر توسعه یافته به نواحی بیشتر توسعه یافته	تهدید فشار سیاسی و اقتصادی	علل چند گانه، فشار نسبی
۳	جهت و علت	جانبه قوی تر از نافع	نافعه قوی تر از جانیه	پخش، سازگاری، تطابق
۴	نتیجه در مقصد	جذب یا حل در نظام ارزشی مسلط	رقابت، جدایی، تبعیض	جمع‌گرایی واقعی، تطابق چند فرهنگ
۵	تحرک یا قشربندی اجتماعی	تحرک اجتماعی و اقتصادی ماریجی	قشربندی متبلور، از خود بیگانگی	همگرایی اجتماعی، همزیستی مکانی
۶	فرصتهای متوجه	عدم وابستگی، برابری فرصت بهبود	قطعه قطعه شدن، استثمار، وابستگی	تنوع، وابستگی متقابل
۷	ساخت اقتصادی، اشتغال	بیکاری (انحراف موقت)	حاشیه ای (خصیصه ساختی)	بیکاری (نشانه تحول اساسی)
۸	جهت‌گیری منابع	استفاده از منابع موجود	استعمار جدید، استعمار باطنی	خونکفایی، حفاظت در مقابل حقوق متقابل
۹	نمونه‌هایی از نظریه پردازان:	رلوشتاین (۱۸۸۵) مگالام و شوارزولر (۱۹۶۸) پیترسن (۱۹۶۵) لی (۱۹۶۹) پریس (۱۹۶۹)	مارکس (۱۸۵۲) کنتس وکوساک (۱۹۷۳) رکس (۱۹۷۳) نیکولینکوس (۱۹۷۵) والرشتلین (۱۹۷۸)	موبوگنج (۱۹۷۰) واردول (۱۹۷۷) رولند (۱۹۷۷) ریچموند و ورما (۱۹۷۸)

* منبع: (۱)

همانگونه که در جدول فوق مشاهده میگردد، این پدیده تحت تأثیر عواملی همانند آزادی تحرک، ماهیت تصمیم گیری، جهت و علت مهاجرت، نتیجه در مقصد، تحرک یا قشر بندی اجتماعی، فرصتهای منتجه، ساخت اقتصادی، اشتغال و جهت گیری منابع طبقه بندی شده اند و نظریه پردازان هر یک از مکاتب نیز معرفی گردیده اند.

نظریات کلاسیک

در مکتب کلاسیک، مهاجرت جستجویی عقلایی و هدفدار به منظور یافتن مکانی ممیز برای کار و زندگی تصور میشود.

اندیشمندان این مکتب همانند راونشتین^(۱) با ارائه نظریه « جذب و دفع (تفاوتها)^(۲)» مهاجرین را اشخاصی به شمار می آورد که بطور عقلایی برای دستیابی به زندگی بهتر اقتصادی برانگیخته می شوند.

راونشتین اولین کسی بود که سعی کرد مکانیزم مهاجرت را براساس اصول کلی موجود در رویکرد کارکردگرایی بیان کند، او با بیان قوانین جذب و دفع معتقد بود عوامل نامساعد اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فیزیکی باعث دوری مردم از محل سکونت خود شده، بالعکس آنها را به نقطه ای که از این نظر شرایط مساعدی دارد جذب می کند. نظریه راونشتین را می توان در شش فرض اساسی خلاصه کرد:

* مهاجرت و فاصله) نرخ مهاجرت بین دو نقطه، ارتباط معکوس با فاصله بین این دو نقطه دارد.

1 - Rovenstein

2 - "Pull" and "Push" theory of Rovenstein .

* مهاجرت مرحله‌ای) به طور طبیعی در جریان مهاجرت، افراد محلی مایلند ابتدا به طرف شهرهای نزدیک و سرانجام به سوی شهرهایی که بسرعت رشد می‌کنند، مهاجرت کنند.

* جریان ضدجریان مهاجرت) هر جریان عمده مهاجرت یک ضدجریان جبران‌کننده را به وجود می‌آورد. یعنی در جریان مهاجرت روستا به شهر، همیشه یک جریان معکوس مهاجرت از شهر به روستا با شدت کمتر صورت می‌گیرد.

* تفاوت شهر و روستا درمیل به مهاجرت) افراد بومی شهرها کمتر از آنهایی که در قسمتهای روستایی کشور هستند، مهاجرت می‌کنند.

* تکنولوژی ارتباطات و مهاجرت) جریانهای مهاجرت در طول زمان در نتیجه افزایش جریان امکانات جابجایی و توسعه صنعت و تجارت، ماهیتاً رو به افزایش است.

* تسلط انگیزه اقتصادی) قوانین بد و ظالمانه، مالیاتهای سنگین، آب و هوای نامناسب، محیطهای اجتماعی نامطبوع و حتی اجباری، تماماً در ایجاد جریانهای مهاجرت مؤثر بوده و هنوز هم هست. (تودارو، ۱۳۶۷ ص ۲۰)

«اورت.اس.لی^(۳)» جامعه‌شناس، در سال ۱۹۶۶ با نقد نظریات راونشتین، نظریه‌ای جدید موسوم به عوامل میانی را در این باب ارائه داد و عواملی اینگونه را در تصمیم‌گیری برای مهاجرت مؤثر دانسته است:

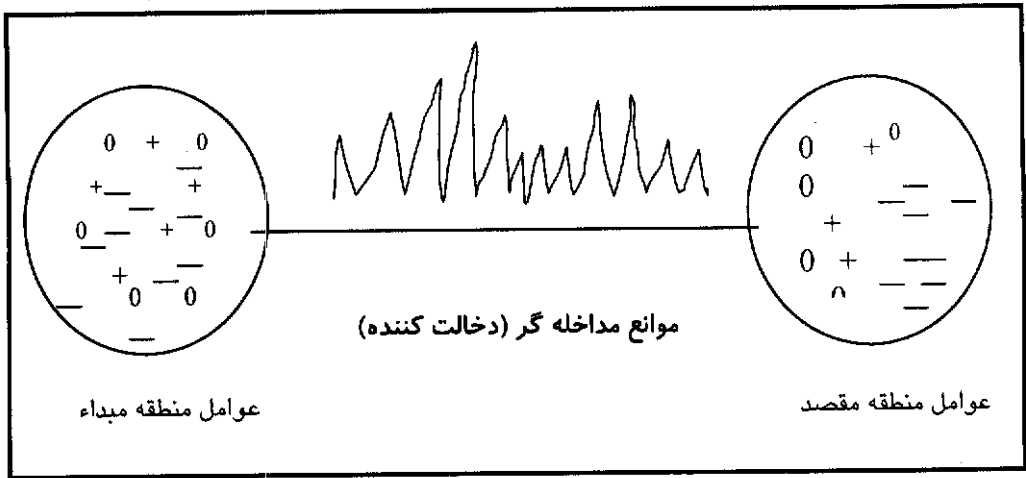
الف) عوامل مرتبط با منطقه مبدأ مهاجرت) این عوامل به پدیده‌های اقتصادی، فرهنگی و محیطی مربوط می‌شود و می‌تواند مثبت (جاذبه)، منفی (دافعه) و خنثی (بی‌اثر) باشند. مانند امکانات زندگی، آموزش، بهداشت، درآمد، فرهنگ و غیره .

ب) عوامل مرتبط با منطقه مقصد مهاجرت) این عوامل همان امتیازات و معایب زندگی شهری برای مهاجران روستایی را تشکیل می‌دهند.

ج) عوامل دخالت‌کننده) موانع بازدارنده بین مبدأ و مقصد مانند بُعد مسافت، بازدارنده‌های فیزیکی، قوانین مهاجرت، هزینه حمل و نقل، سنتها و آداب و رسوم و غیره که در جابه‌جایی یا باقی ماندن افراد تأثیر می‌کند.

د) عوامل شخصی) مانند حساسیتهای فردی، هوش، آگاهیهای اجتماعی، تماسهای فردی، داشتن آشنا و راهنما در شهر، شناخت مهاجران نسبت به مبدأ و مقصد، شرایط خانوادگی افراد، تاریخچه فردی و سن و جنس و سواد آنها.

لی در عین دقت و تفصیلی که در تفکیک منشأ عوامل موثر در تصمیم‌گیریهای مهاجرتی به عمل آورده است، نیروهای دافعه را به روستا و جاذبه را به شهر محدود نکرده و در هر مورد به عوامل دافعه، جاذبه و خنثی اشاره نموده است. (تقوی: ۱۳۷۸ صص ۶۲ و ۶۳)

شکل (۱) نمودار عوامل مؤثر جذبی و دفعی در پدیده مهاجرت

«مایکل تودارو»^(۱) نیز در تبیین نظریه اقتصادی سعی کرده است تا مهاجرت شدت یافته از روستا به شهر را با بیکاری رو به رشد شهری توضیح دهد. فرضیه آغازین وی این است که مهاجرت عمدتاً پدیده ای اقتصادی است و با وجود بیکاری، تصمیم به مهاجرت منطقی است. (تودارو، ۱۳۶۷ ص

(۲۱)

نظریات تضاد

در مقابل نظریه های مکتب کلاسیک، صاحب نظران نظریه های تضاد معتقدند؛ علی‌رغم

مهاجرتی که با برنامه دقیق صورت می‌گیرد، مهاجرت ممکن است یک پاسخ بدون برنامه و ناگهانی

به یکسری از شرایط باشد. این رهیافت نسبت به مهاجرت زمینه ای است و به جای توجه به

تصمیم گیری فردی و انگیزه ها، تحلیل گران مهاجرت را با خانواده، گروه و ارتباطات اجتماع مرتبط

می سازند. مطالعه مرکز مطالعات توسعه بین المللی و مؤسسه بین المللی تحقیق و توسعه حوزه «مادر شهری» دریافته است که:

مردمی که بسوی شهرکها حرکت می کنند، بخوبی نمی دانند که چه چیزی می خواهند یا این که امیدوار هستند به کجا برسند، تصمیم برای مهاجرت نتیجه یکسری از تأثیرات است که بعضی از آنها حتی تصادفی و اتفاقی است. یکی از راههای مهم این نوع مهاجرت این است که مانند یک پدیده جمعیتی بررسی شده و خصوصیات سنی و جنس این جمعیت در نظر گرفته نشود. اگرچه مهاجرت بیش از مرگ (تولد در بسیاری از کشورهای کم توسعه یافته) در کنترل افراد مؤثر است، اما عوامل محیطی و موقعیتی نیز بر این پدیده تأثیر می گذارند تا نشان دهند که مدل مهاجرت نسلی واقع گرایانه است. (زنجانی، ۱۳۸۰ ص ۷)

«مارکس^۱»، «کستلس^۲»، «کوساک^۳»، «رکس^۴»، «نیکولیناکوس^۵» و «والرشتاین^۶» از نظریه پردازان این مکتب بشمار میروند که عمدتاً مهاجرت را به عنوان یک واکنش منفعل در مقابل اجبار، محدودیتها و تنگناهای سکونت و شغلی میدانند. در این مکتب آنچه مهاجران را مجبور به مهاجرت می نماید نیروهای غالب دافعه در مقابل جاذبه های مقاصد مهاجرتی می باشد.

^۱ - Marx

^۲ - Kostless

^۳ - Kousak

^۴ - Rex

^۵ - Nikolinakous

^۶ - Valerstein

نظریات سیستمی

اندیشمندان این نظریه همانند «ریچموند^۱»، «ورما^۲» در مطالعه خود پیرامون مهاجرت به کانادا به این نتیجه رسیدند که رهیافتهای مکتب کلاسیک و تضاد هیچکدام نمی توانند مهاجرت را تبیین نمایند و از این رو به بررسی آن براساس تحولات بنیادین جامعه چه در بُعد درونی و چه بیرونی پرداخته، آنرا تبیین و تحلیل کردند.

در این مکتب، دگرگونی جامعه و ورود از نظام کشاورزی سنتی به صنعتی - شهری متأثر از عواملی است و خود پیامدهایی را بدنبال دارد که عمدتاً دوگانگی اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی را در جوامع در حال توسعه به وجود می آورد. از مهم ترین نظریه پردازان این مکتب میتوان به «موبوگنج^۳»، «واردول^۴»، «رولند^۵»، «ریچموند» و «ورما» اشاره نمود.

تحقیقات انجام شده در طول چند دهه اخیر نشان میدهند که مهاجرتهای داخلی کشور طی ۴ دوره متمایز تحت تأثیر این عوامل پدیدار گشته اند:

الف) مهاجرت بر اثر تقوُّق عوامل جاذب اقتصادی شهرها در مقابل عوامل دافع روستایی

ب) مهاجرت بر اثر تشدید روند شهرنشینی.

ج) مهاجرت بر اثر تنگناهای سکونت و شغلی.

^۱ - Richmond

^۲ - Verema

^۳ - Mobogonj

^۴ - Vardole

^۵ - Rolland

تعدای از روستائیان با مقایسه وضعیت موجود روستاها و وضعیت متصور در شهرها که بطرق گوناگون امکان ارزیابی برای آنان فراهم میگردد، مهاجرت را به اقامت در مناطق روستایی ترجیح داده و بصورت مستقیم یا غیرمستقیم به شهرهای مورد نظر و عمدتاً مراکز استانهای بزرگ خصوصاً تهران رهسپار می گردند. همانگونه که ملاحظه می گردد روند مهاجرتی کشور تحت تأثیر عواملی نظیر تفاوت های شهر و روستا و برتری قوای جاذب شهرها صورت پذیرفته و مهاجران با مقایسه وضعیت موجود و آینده که مطلوبیت اقتصادی آنان را دربردارد به مهاجرت دست می زنند و در مجموع میتوان این روند را با نظرات ارائه شده در مکتب کلاسیک منطبق دانست.

انواع مهاجرت

بطور کلی مهاجرت را میتوان اینگونه دسته بندی نمود، (وحیدی، ۱۳۶۴ صص ۱۵ الی ۳۰):

الف) از نظر تعداد

۱. مهاجرت گروهی^(۱) دلالت بر جابجایی گروهی جمعیتها دارد که تا قرن ۱۷ میلادی صورت می پذیرفته و بیشتر بر اثر تاخت و تاز جوامع دیگر، ساکنین مناطق تحت هجوم مجبور به مهاجرت گروهی میگرددند.

۲. مهاجرت فردی^(۱) اشاره دارد به مهاجرتی که به ابتکار و مسئولیت فرد و بدون حمایت یا اجبار صورت می گیرد.

ب) از نظر انتخاب

1-Collective migration

^۱ - Individual migration

۱. مهاجرت اجباری^۱ (به نوعی اطلاق می شود که تحت فشار و تاخت و تاز و با مشکلی اساسی بنام برده سازی انسانها صورت میگرفته است.

۲. مهاجرت اختیاری^۲ (نوعی از مهاجرت است که در آن اختیار انتخاب مقصد وجود دارد.

ج) از نظر حقوقی

۱. مهاجرت قانونی^۳ به نوعی از مهاجرت اطلاق می شود که براساس سیاست های مدون هر دولت صورت میگیرد.

۲. مهاجرت غیرقانونی^۴ هر نوع مهاجرتی برخلاف قوانین محسوب دولتی را غیرقانونی می نامند.

د) از نظر مکانی

۱. مهاجرت داخلی^۵ به نوعی از مهاجرت اطلاق می گردد که بصورت دائمی یا نیمه دائمی مسکن و محل اقامت در داخل مرزهای جغرافیایی یک کشور صورت میگیرد.

۲. مهاجرت خارجی^۶ هر نوع مهاجرت به خارج از مرزها را مهاجرت خارجی می نامند.

روند مهاجرت های داخلی کشور نشان میدهند که مهاجرت های صورت گرفته به طور عمده فردی، بعضاً خانوادگی، اختیاری، قانونی می باشد که در داخل خاک کشور بوقوع پیوسته اند.

1 - Forced migration
2 - Voluntary migration
3 - Legal migration
4 - Illegal migration
5 - Internal migration
6 - External migration

مفهوم امنیت اجتماعی

در سرآغاز هزاره سوم، تکاپوی تازه ای برای فهم رابطه اجتماع و امنیت آغاز شده است، از گفتمان نوینی بنام «امنیت اجتماعی» سخن میرود که تار و پود زیست فردی و اجتماعی را در می نوردد و چشم انداز نو و جدیدی بر مجموعه نظامهای متوالی وارد می کند، با این وصف، متون مدون در باب این مقوله وجود ندارد و موضوع در سطح تکاپوی نظری قرار دارد. (نویسنده، ۱۳۸۲ ص ۵)

امنیت اجتماعی از جمله ابعادی است که در روند گسترش ابعاد امنیت ملی و ضرورت توجه به عرصه های گوناگون زندگی مطرح شد. امنیت ملی که تحقق خویش را در بُعد نظامی میسر می دانست و با دسترسی به تجهیزات پیشرفته نظامی و افزایش نیروهای متخصص نظامی وعده امنیت را برای شهروندان مطرح می نمود، بتدریج با گسترش سایر عرصه های زندگی مجبور به عقب نشینی شده و ابعاد دیگری چون سیاست، اقتصاد، زیست محیطی و اجتماعی را به بُعد نظامی افزوده و تحقق امنیت را با توجه به تنوع ابعاد امنیت ملی مطرح می نماید.

واژه های «Social Security»، «Community Security» و «Societal Security» در فارسی به امنیت اجتماعی ترجمه میشوند، در حالیکه خاستگاه هر یک از این واژه ها متفاوت بوده و بر موضوع خاصی تأکید دارند.

«Social Security» که در برخی از متون «تأمین اجتماعی» نیز ترجمه شده است، در واقع مبین حمایت از فرد در مقابل خطراتی دارد که اجتماع آن را برای افراد رقم می زند و شخص به تنهایی

توان مقابله با آن را ندارد، خطراتی که مسبب آن زندگی جمعی است. نظیر فقر و گرسنگی، بیکاری، عدم دسترسی به بهداشت، آموزش و غیره.

مفهوم امنیت در «Community Security» که برای اولین بار «تونیس» از آن نام می برد، به معنای مصون ماندن افراد، عضو گروه‌های اجتماعی از فروپاشی یا گسیختگی روابط عاطفی و دلسوزانه است.

«Societal Security» که به امنیت اجتماعی ترجمه گردیده است، در واقع مفهوم اصلی را در میان صاحب نظران امنیت ملی دربرمی گیرد. «ویور»^(۱) برای اولین بار این واژه را بکار برده و قصد خود را از بیان آن چنین توضیح میدهد:

«امنیت ملی بیشتر معطوف به تهدیدات خارجی است و به حفظ حاکمیت و قلمرو نظر دارد، در واقع، امنیت در بُعد عینی آن مورد ملاحظه قرار میگیرد. اما باید امنیت را در بُعد ذهنی نیز مورد توجه قرار داد و صرفنظر از حفظ سرزمین و حاکمیت به چگونگی زندگی و شیوه های زندگی نیز نظر داشت و این مقوله ای می باشد که امنیت اجتماعی به آن پرداخته و ساز و کارهای استمرار آن را مورد ملاحظه قرار میدهد.»

بنابراین آنچه به عنوان امنیت اجتماعی یا امنیت جامعه‌گی مورد توجه صاحب‌نظران امنیت ملی می باشد واژه «Societal Security» است که دلالت بر وجود امنیت برای جامعه دارد، اما از آنجا که «امنیت جامعه‌گی» واژه ای متداول نبوده از اصطلاح «امنیت اجتماعی» در تبیین این مفهوم مدد می

گیرند و واژه های «Security Social» و «Community Security» به عنوان فرع بر امنیت اجتماعی مطرح میشوند. (نویدینا، ۱۳۸۲ ص ۷)

شاخص های امنیت اجتماعی

«ویور» امنیت اجتماعی را اینگونه تعریف می نماید:

امنیت اجتماعی به توانایی جامعه برای حفظ ویژگی اساسی خود در برابر شرایط متحول و تهدیدات واقعی یا احتمالی مربوط است.

ویور خاطر نشان می سازد که در چارچوب این تعریف، مشخص نشدن زمانی که تهدیدی علیه امنیت اجتماعی وجود دارد، دشوار میگردد، امنیت اجتماعی در باب وضعیتی است که جوامع تهدیدی در مؤلفه های هویتی خود احساس می کنند.

بنابراین میتوان مهم ترین شاخص های امنیت اجتماعی را که در انسجام و جامعیت هر یک از جوامع نقشی اساسی دارند، اینگونه برشمرد:

حفظ زبان و ادبیات، لباس و نحوه پوشیدن، آگاهی از تاریخ و گذشته، برپایی آئین ها و مناسک، اشاعه باورها و عقاید، حفظ سلامتی جامعه، تأمین امنیت افراد و جامعه، پالایش جامعه از عناصر ضد ارزشی، تسری قانون در تمام سطوح، ایجاد فرهنگ خود کنترلی در آحاد جامعه، ترویج اخلاق عمومی و نظم اجتماعی، تکفیر اخلاقی و طرد اجتماعی افراد متخلف، احراز هویت فردی و جمعی، مقابله با نابسامانی های رایج اجتماعی هر یک سهمی عمده در تأمین امنیت اجتماعی داشته

و بررسی های به عمل آمده^(۱) نشان میدهند که مهم ترین سرفصلهای تهدیدهای اجتماعی را مواردی چون، ناهنجاریهای اخلاقی، نارضایتی عمومی، فرهنگی، اقتصادی و رفاهی و اجتماعات کارگری تشکیل میدهند و اهم تهدیدها در سرفصل اقتصادی و رفاهی را نیز بیکاری، تورم، گرانی، ساخت و ساز غیرقانونی، مهاجرت بی رویه و حاشیه نشینی، افزایش جمعیت، خدمات حمل و نقل شهری و صنوف غیرمجاز در برمی گیرد. در یک بررسی پیرامون شناسنامه ی جغرافیایی سیاسی اجتماعی، امنیتی و انتظامی شهرستانهای استان تهران، در سرفصلی تحت عنوان «تهدیدات قومی در شهرکهای اقماری» به عنوان مناطق بحران خیز یاد گردیده و مهاجرت و ترکیب اجتماعی طایفه ای و محلی را عاملی در جهت تأثیر در ایجاد ناامنی های فزاینده اجتماعی و نزاع دسته جمعی خصوصاً در بین طوایف ذکر نموده است.

تأثیرپذیری شاخص های امنیت اجتماعی از مهاجرت داخلی

واقعیت این است که طبقه حاکمه کشورهای سرمایه داری توانسته اند بابت بهره گیری از همه امکانات اقتصادی و ابزارهای سیاسی، اقتصاد کشورهای توسعه نیافته را بصورت زائده نظام سرمایه داری در آورند. در چنین شرایطی طبیعتاً نظام سیاسی و فرهنگی کشورهای تحت سلطه نیز از دگرگونی مصون نمانده و همسو با وابستگی اقتصادی این کشورها، دستخوش دگرگونی های چندی شد. بطور کلی هیچ رکنی از ارکان زندگی کشورهای توسعه یافته بی تأثیر از این جریان استعماری نبوده است. این وضع در کشور ایران نیز تأثیر بسزای خود را بدانگونه نهاد که پس از

۱ - بی نام - شناسنامه جغرافیای سیاسی - اقتصادی - انتشارات نیروی انتظامی ج.ا.ا. ۱۳۸۰ - ص ۲۵۱.

اصلاحات ارضی در ابتدای دهه ۱۳۴۰ شاهد آن بوده ایم. هجوم سیل آسای روستائیان و ساکنین شهرهای کوچک به شهرهای بزرگ و مراکز استانها که در راستای تحصیل رفاه بیشتر انجام پذیرفت، کشاورزی و صنعت نیمه جان کشور را دستخوش بحران قرار داد. مهاجرت‌های بی رویه جز ایجاد مناطق حاشیه ای، حلبی آبادها و زیستگاههای غیراستاندارد، افزایش بیکاران سرگردان در شهرها و نظایر آنها را در پی خود نداشت و آنگونه که از شواهد امر پیداست، بعید است بتوان در آینده نزدیک نیز از آن خلاصی یافت.

این پدیده را که میتوان «تقسیم کار استعماری» خواند، همان هدف اصلی کشورهای غنی است که تلاش می کنند کشورهای کمتر توسعه یافته را که برای گام نهادن در راه توسعه اقتصادی با موانع بسیاری روبرو هستند، هرچه بیشتر بخود وابسته نموده و با اضمحلال زیرساختهای سنتی آنها، ضمن ایجاد مشکلاتی فزاینده، به عنوان بازار نهایی برای کالاهای تولیدی خود [که در قبال دریافت مواد اولیه از همین کشورها، تولید با حداقل هزینه انجام شده است.] یافته و در اثر این فرآیند، کشورهای غنی هر روز غنی تر و کشورهای فقیر را هر روز فقیرتر سازند.

تحركات جمعیتی یا مهاجرت که ظرف چند دهه اخیر رشدی فزاینده یافته است، منشاء اثراتی منفی بر جوامع شهری بوده که این امر توانسته است سطح امنیت اجتماعی را در شهرهای بزرگ تا حد زیادی تنزل بخشد. انباشته شدن ثروت و درآمد در شهرهای بزرگ که موجب مهاجرت روستائیان در شهرها میگردد، سبب ایجاد تغییراتی عمیق در شرایط اجتماعی، اقتصادی و سیاسی مهاجران، شهروندان و در مجموع هر دو جامعه شهری و روستایی میگردد. تحركات جمعیتی نیز که به سبب محدودیت شهرها در پذیرش جمعیت سرریز روستاها، موجب رانش آنان به حوالی

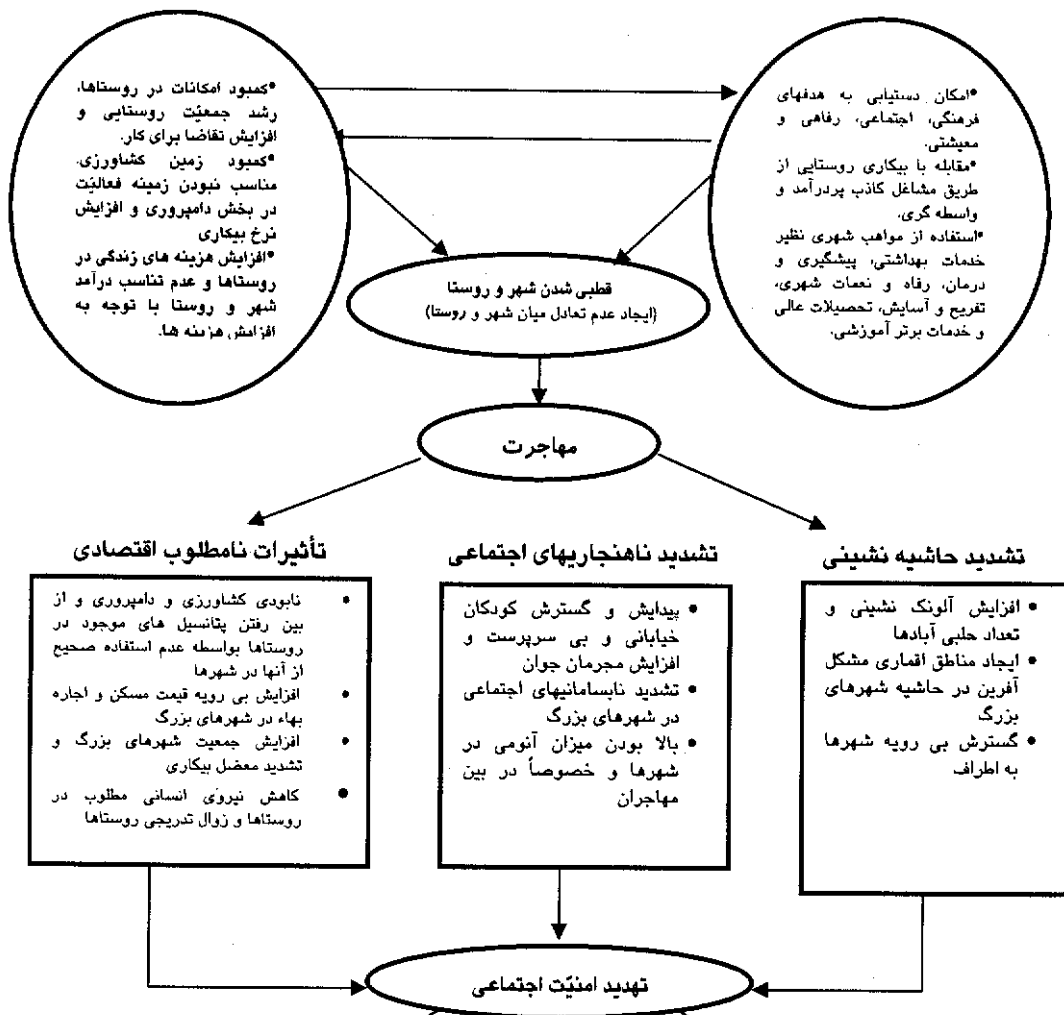
شهرهای بزرگ میگردد، رشد پدیده افسار گسیخته و نابسامان حاشیه نشینی را در پی داشته که این پدیده نیز منشاء بسیاری از اثرات تبعی دیگر نظیر «تعارض فرهنگی»، «بیکاری»، «اشاعه مشاغل کاذب»، «خشونت»، «افزایش جرائم»، «جنایت»، «کمبود امکانات معیشتی و رفاهی»، «بی نظمی در سامانه های شهری»، «تشدید نابسامانی های اجتماعی و فرهنگی»، «افزایش اعتیاد و قاچاق مواد مخدر»، «تکدی گری»، «کوودکان و زنان خیابانی» و نظایر اینها بوده که هر یک میتواند تهدیدی جدی برای امنیت جوامع شهری باشد.

۳) اهداف تحقیق

با توجه به مبانی نظری پژوهشی که قبلاً به آن اشاره گردید، هدف اصلی این تحقیق تشخیص میزان تأثیر روند مهاجرت‌های بی رویه داخلی بر ناهنجاریهای اجتماعی، (با تأکید بر کلان شهر تهران) و به خطر افتادن امنیت ملی کشور از بُعد اجتماعی و سپس تعیین تأثیر هر یک از پدیده های اجتماعی ناشی از مهاجرت و تأثیر آن بر امنیت ملی خواهد بود. بنابراین با توجه به اهداف تحقیق، مدل تحقیق با بهره گیری از مهم ترین شاخص های نظریات کلاسیک در شکل (۲) ارائه تا فرضیات تحقیق بر مبنای این مدل طراحی گردد.

عوامل جذبی شهرها

عوامل دفعی روستایی

به خطر افتادن امنیت عمومی در شهرهای بزرگ خصوصاً کلان شهر تهران

- کاهش نظم اجتماعی در شهرهای بزرگ با توجه به رابطه آن با امنیت اجتماعی
- تشدید مشکلات شهرنشینی، حاشیه نشینی و چالش های فراروی آن نظیر فقر، فحشاء، اعتیاد، انواع جرائم و بزه و ناهنجاریهای اجتماعی در شهرهای بزرگ
- تشدید و گسترش انحرافات اجتماعی از طریق ازدیاد تعداد کودکان و زنان خیابانی، گسترش و اشاعه قاچاق مواد مخدر، خرید و فروش آن و ترویج پدیده شوم اعتیاد در بین نسل جوان
- کاهش سطح رفاه عمومی در شهرهای بزرگ که در تضاد با مقوله توسعه پایدار قرار دارد.

شکل (۲) مدل تحلیلی فرآیند مهاجرت و تأثیرات این پدیده بر امنیت اجتماعی با تأکید بر مهاجرت داخلی به تهران

آنگونه که مدل تحلیلی نشان می دهد، مهاجرت می تواند در راستای دستیابی به هدفهای فرهنگی نظیر کار بهتر، کسب درآمد بیشتر، برخورداری از تحصیلات تکمیلی و عالی در شهرها، بهره مند شدن از امکانات رفاهی و تفریحی شهرهای بزرگ صورت گیرد که هم با قوانین «روانشتاین» در مقوله عوامل جذبی همخوانی دارد و هم میتواند با نظریه «اورت لی» تطبیق گردد.

همانگونه که عوامل دیگری نظیر درآمدهای پائین روستایی و سنتی بودن حرف کشاورزی و دامپروری که در شرایط کنونی درآمد حاصل از آنها نمیتواند جوابگوی نیازمندیهای روستائیان باشد و یکسان نبودن هزینه ها که در برخی موارد حتی هزینه های روستایی سبقت را از شهرها ربوده اند، به عنوان عوامل دفعی قوانین روانشتاین در مهاجرت روستائیان بسیار مؤثر بوده است. بروز جرائم و اعمال جنایتکارانه در سطح شهرهای بزرگ که روندی صعودی و نگران کننده ای دارد از نوعی ناهنجاری در ساختار اجتماعی کشور سخن میگوید که در این راستا سهم مهاجران از جرائم و اعمال بزهکارانه اندک نمی باشد.

در این پژوهش فرضیه ها و سؤال های تحقیق با تکیه بر عوامل دافعه و جاذبه و نیز تأثیر پدیده مهاجرت بر ابعاد امنیتی تبیین گردیده است.

فرضیه ها

فرضیه ها در قالب دو دسته اصلی و فرعی تبیین شده اند. فرضیه های اصلی به منظور بررسی تأثیر نقش مهاجرت در کاهش امنیت اجتماعی شهرهای بزرگ مطرح و چهار فرضیه فرعی هم این پدیده را از منظر عوامل و علل گوناگون مورد بررسی قرار داده اند.

فرضیه های اصلی

فرضیه های اول تا سوم به منظور تعیین اثرات پدیده مهاجرت بر تشدید و گسترش نابسامانی ها و ناهنجاریهای اجتماعی، ارتکاب انواع جرائم و گسترش نابسامانیهای زیست محیطی از طریق حاشیه نشینی و آلونک نشینی ارائه شده اند.

فرضیه یکم

مهاجرت داخلی علیرغم کمک موثر به توسعه همه جانبه تهران در مواردی موجب تشدید و گسترش نابسامانی ها و ناهنجاریهای اجتماعی در تهران گردیده است.

فرضیه دوم

دگرگونی سریع در فرهنگ سنتی مهاجران و تفاوت های فرهنگی آنان با فرهنگ شهرنشینی در مواردی موجب تشدید ارتکاب و انواع بزه و افزایش جرائم آنان میگردد.

فرضیه سوم

حاشیه نشینی، زندگی خانه بدوشی، پیدایش و گسترش کودکان خیابانی و ایجاد نابسامانی در مبداء و مقصد مهاجرتها از اثرات تبعی مهاجرتها بی رویه داخلی می باشد.

فرضیه های فرعی

فرضیه های چهارم تا هفتم نیز به منظور بررسی علل و عوامل مؤثر در تشدید مهاجرت‌های

داخلی بیان گردیده اند.

فرضیه چهارم

امکان دستیابی به هدفهای فرهنگی در شهرهای بزرگ همانند تهران موجب تشدید

مهاجرت‌های داخلی گردیده است.

فرضیه پنجم

بالا بودن میزان بیکاری در مناطق روستایی و شهرهای کوچک سبب مهاجرت ساکنین این

مناطق به شهرهای بزرگی چون تهران گردیده است.

فرضیه ششم

قطبی شدن شهر و روستا و گسیل سرمایه‌های مادی، تمرکز صنایع، استقرار نهادهای

اداری و برتری قطب جاذب شهری نسبت به قطب روستایی موجب مهاجرت گسترده روستائیان به

شهرهای بزرگ گردیده است.

فرضیه هفتم

عدم رشد و توسعه متوازن روستا در قیاس با شهر، عامل مهاجرت‌های گسترده از روستاها به شهرهای بزرگ و بویژه به تهران می‌باشد.

جامعه آماری و روش تحقیق

جامعه آماری این تحقیق وزارتخانه‌ها، سازمانها و برخی نهادهای کشور را دربرمیگیرد که با مسائل جمعیتی، آماری و امنیتی در ارتباط بوده و پیرامون موضوع، تحقیق، مطالعه و تفحص نموده‌اند و عبارتند از:

۱. وزارت کار و امور اجتماعی، وزارت کشور، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و جهاد کشاورزی.
۲. سازمان‌های مدیریت و برنامه ریزی، زندانها و اقدامات تربیتی و تأمینی، بهزیستی، مرکز آمار، سازمان تحقیقات و آموزش کشاورزی، مرکز مطالعات و پژوهشهای جمعیتی آسیا و اقیانوسیه، دانشگاه‌های تهران و شهید بهشتی، استانداری تهران، شهرداری تهران و فرمانداری‌های شهرستان‌های کرج، اسلامشهر، ری، ورامین، ساوجبلاغ و نظرآباد استان تهران.
۳. ستاد کل نیروهای مسلح (معاونتهای اطلاعات، عملیات و امنیت، فرهنگی و تبلیغات دفاعی)، نیروی انتظامی ج.ا.ا، فرماندهی انتظامی تهران بزرگ و ستاد مبارزه با مواد مخدر.

از بین ۳۱۰ نفر اعضای جامعه آماری. نمونه ای به حجم ۱۳۲ نفر و با استفاده از «روش کوکران»^(۱) تعیین و ضمن توزیع پرسشنامه، داده های مورد نظر با استفاده از آمار توصیفی و استنباطی و روشهای آماری خاص، تجزیه و تحلیل و توصیف گردیده و نتایج آن تعمیم داده شده است. برای تحلیل داده ها از جداول یک بعدی و نمودار ستونی و شاخص های میانگین، درصد فراوانی و برای آزمون فرضیه ها نیز با توجه به فرضیه های مورد نظر و متغیرهای آنها از آزمون مجذور کای (خی دو) استفاده شده است. تحقیق حاضر تحقیقی موردی - زمینه ای و علی پس از وقوع مبتنی بر روش اجرایی پیمایش می باشد. از فنون پرسشنامه، اسنادی و مصاحبه برای جمع آوری اطلاعات مورد نیاز تحقیق استفاده گردیده و با استفاده از آمار توصیفی و استنباطی و روش های آماری نتایج تحقیق تعمیم داده شده است.

یافته های تحقیق و تجزیه و تحلیل آنها

اطلاعات بدست آمده از نمونه آماری که بوسیله جمع آوری اطلاعات پرسشنامه، انجام مصاحبه و بررسی اسنادی حاصل گردیده است، نشان میدهد که روند مهاجرتی کشور در چهار دوره مجزا از سال ۱۳۰۰ تاکنون بشدت متغیر بوده است.

$$n = \frac{N(t^2 p.q)}{Nd^2 + t^2.p.q}$$

(فرمول کوکران) - ۱

n = حجم نمونه

P = ۰/۵ = احتمال

t = فاصله

N = جمعیت آماری

q = ۰/۵ = عدم احتمال

d = ۰/۰۹ ≤ d ≤ ۰/۰۵ => اشتباه مجاز

دوره اول: این دوره مربوط به قبل از اصلاحات ارضی است که مهاجرت به کُندی انجام میشد. این نوع مهاجرت همانند سایر جوامع فئودالی و یا جوامعی که دارای اقتصاد کشاورزی سنتی بودند در ایران تا اوایل دهه ۱۳۴۰ شمسی ادامه داشته است.

دوره دوم: این دوره از اوایل دهه ۱۳۴۰ به تدریج و با آغاز برنامه های مربوط به تقسیم زمین و مشکلاتی که بر اثر دگرگون شدن نظام سنتی روستاها پدید آمد، آغاز میشود. (وثوقی صص ۴۱ و ۴۲)

دوره سوم: این دوره که با توجه به برخی ویژگیهای خاص و هجوم توده وار روستائیان کشاورز و غیرکشاورز به شهرهای بزرگ و خصوصاً به تهران «دوره انفجاری» نامیده شده است از دهه پنجاه آغاز و تا قبل از پیروزی انقلاب اسلامی ادامه داشته است.

دوره چهارم: این دوره مربوط به بعد از پیروزی انقلاب اسلامی و متعاقب آن جنگ تحمیلی است که تاووم داشته است.

جداول شماره ۲ تا ۵ تغییرات جمعیتی روستاها و شهرهای کشور را طی سالهای ۱۳۶۰ هجری شمسی تاکنون و سپس پیش بینی دو دهه آینده نشان میدهد. روند افزایش جمعیت شهرنشین در کشور نگران کننده بوده و تأثیر آن بر شاخص های اجتماعی بیش از سایر ابعاد امنیتی بنظر میرسد.

جدول ۲: جمعیت کشور، تغییرات و توزیع آن بین سالهای ۱۳۲۰ - ۱۳۶۰

متوسط رشد سالانه (درصد)		جمعیت (هزار نفر)			شرح
۱۳۰۰ - ۱۳۲۰	۱۳۶۰ - ۱۳۲۰	۱۳۲۰	۱۳۰۰	۱۳۶۰	
۱/۷۵۶	۰/۸۱۶	۳,۸۵۰	۲,۷۱۸	۱۹۶۴	شهری
۱/۲۶۲	۰/۵۱۵	۸,۹۸۳	۶,۹۸۹	۵۶۹۰	روستایی *

* منبع: مرکز آمار ایران ۱۳۸۲

جدول ۳: نرخ رشد جمعیت شهری و روستایی و نرخ مهاجرت طی سالهای ۱۳۶۰ تا ۱۳۳۰ (شمسی)

نرخ مهاجرت (درصد)		نرخ رشد طبیعی (درصد)		شرح
۱۳۰۰ - ۱۳۲۰	۱۳۶۰ - ۱۳۲۰	۱۳۰۰ - ۱۳۲۰	۱۳۶۰ - ۱۳۲۰	
+ ۰/۴۷۸	+ ۰/۲۹۳	۱/۲۷۸	۰/۵۲۳	شهری
+ ٪۱۶	+ ۰/۰۰۸	۱/۲۷۸	۰/۵۲۳	روستایی *

* شامل جمعیت غیرساکن می باشد * منبع: مرکز آمار ایران ۱۳۸۲

جدول ۴: روند شهرنشینی در ایران طی ۴۱ سال

سال سرشماریها	درصد شهرنشینی	افزایش در فواصل سرشماریها	افزایش متوسط سالانه در فواصل
۱۳۳۵	۳۱/۴	—	—
۱۳۴۵	۳۹/۱	۷/۷	۰/۷۷
۱۳۵۵	۴۶/۹	۷/۸	۰/۷۸
۱۳۶۵	۵۴/۳	۷/۴	۰/۷۴
۱۳۷۰	۵۷/۰	۲/۷	۰/۵۴
۱۳۷۵	۶۱/۳	۴/۳	۰/۸۶

* منبع: (۱)

جدول ۵: آینده‌نگری شهرنشینی در ایران تا سال ۱۴۰۰

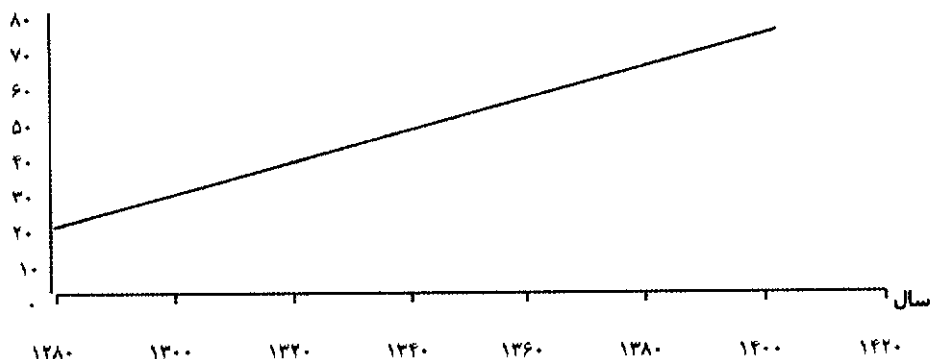
سال	درصد شهرنشینی
۱۳۸۰	۶۳/۱
۱۳۹۰	۶۶/۳
۱۴۰۰	۶۹/۹

* منبع: (۱)

براساس آمارهای موجود، شهر تهران طی مدت ۱۵۰ سال از شهری با ۵۰ هزار نفر جمعیت به کلان شهری با ۷ میلیون نفر افزایش جمعیت مبدل گردیده است که با احتساب مناطق حاشیه ای جمعیتی بالغ بر ۱۳, ۴۱۳, ۲۴۸ نفر را در خود جای داده است، از این تعداد ۵۱۷, ۲۵۲, ۱۲ نفر یا ۹۱/۳ درصد جمعیت شهری و ۸۳۲, ۱۶۰, ۱ نفر یا ۶/۷ درصد در جمعیت روستایی حاشیه شهر سکونت دارند.

نمودار زیر نیز تحوّل میزان شهرنشینی در ایران را از سال ۱۳۰۰ تا ۱۴۰۰ نمایش میدهد:

درصد جمعیت شهری نسبت به کل جمعیت

شکل ۳: نمودار تحوّل میزان شهرنشینی در ایران طی یک قرن

اطلاعات مکتسبه از نمونه آماری که به وسیله پرسشنامه حاصل گردیده است، نتیجه هریک از فرضیه های پژوهش را چنین تبیین می نماید: در فرضیه اول تحقیق براساس نتایج حاصل از پرسشنامه های پژوهش، بیش از ۸۶ درصد پاسخ ها، تشدید و گسترش نابسامانی ها و ناهنجاریهای اجتماعی در تهران را ناشی از مهاجرت های داخلی دانسته اند.

در فرضیه دوم تحقیق دگرگونی سریع در فرهنگ سنتی مهاجران و تعارض آنان با فرهنگ شهرنشینی را از موجبات تشدید ارتکاب انواع بزه و افزایش جرائم اجتماعی دانسته است. آمارهای مختلف نشان میدهد که شهر تهران همه روزه شاهد تعداد زیادی ناهنجاری و انواع جرائم از قبیل قتل، سرقت، اعتیاد، قاچاق مواد مخدر، بی بند وباری، فحشاء و نظایر اینها می باشد. (کاظمی پور - ص ۱۲ - ۱۳۸۲)

براساس اطلاعات واصله از زندان اوین، از ۱۹۵۶۷ نفر زندانی، تعداد ۸۰۳۳ نفر آنان یعنی ۴۱ درصد ساکنین مناطق حاشیه ای و مهاجرند. بیشترین فراوانی زندانیان مهاجر را سرقت با ۶۲۹۲ مورد زندانی، (۲۷ درصد)، حمل، نگهداری و خرید و فروش مواد مخدر ۳۷۳۵ مورد زندانی، (۱۹ درصد)، اعتیاد، حمل و خرید و فروش مواد مخدر ۳۶۵۹ مورد زندانی (۱۸/۷ درصد)، اعتیاد ۱۴۹۴ مورد زندانی، (۸ درصد) و منکرات ۱۰۵۱ مورد زندانی، ۵ درصد تشکیل میدهند که نشان از بیگانگی روستائیان مهاجر با شرایط حاکم بر شهر تهران و سایر کلان شهرها می باشد.

نتایج حاصل از پژوهش نیز نشان میدهد که ۶۸ درصد از پاسخ ها دگرگونی فرهنگی مهاجران را موجب تشدید ارتکاب جرائم توسط آنان دانسته اند.

در فرضیه سوم نیز حاشیه نشینی، زندگی خانه بدوشی، پیدایش و گسترش کودکان خیابانی و ایجاد نابسامانی در مبداء و مقصد مهاجرتها از اثرات تبعی مهاجرتها بی رویه داخلی بیان شده است.

تحقیقات نشان میدهد که بسیاری از کودکان خیابانی که عمدتاً از خانواده های مهاجر روستایی هستند تحت انواع سوءاستفاده ها نظیر حمل و توزیع مواد مخدر، مشروبات الکلی، وسایل غیرقانونی دیگر، آموزش و بکارگیری جهت تکدی گری، انواع سرقت، بهره کشی و سوءاستفاده های جنسی، فروش جهت تجارت اعضای بدن (بویژه کلیه)، آموزش و بکارگیری در اماکن فساد، قمارخانه ها و عشرتکده ها برای خدمات رسانی با سوءاستفاده جنسی، فروش و یا اجاره کودکان در منازل مجردی (خصوصاً گروههای افغان) برای بهره کشی جنسی، بکارگیری در مشاغل پست، دستفروشی، معرکه گیری و ... قرار می گیرند (کودکان خیابانی، ۱۳۸۱، ص ۲۵)

نتایج حاصل از پرسشنامه های تحقیق نیز بیانگر آن است که ۸۱/۳٪ پاسخ ها، حاشیه نشینی، کودکان خیابانی و نابسامانی های مقصد و مبداء مهاجرتها را از اثرات تبعی مهاجرتها داخلی دانسته اند.

فرضیه چهارم، امکان دستیابی به هدفهای فرهنگی در شهرهای بزرگ را به عنوان یکی از عوامل مهم جذبی در مهاجرت روستائیان برشمرده است و نتایج تحقیق نشان میدهد ۶۲٪ از پاسخ ها این امر را تا حد زیادی در مهاجرت به شهرهای بزرگ مؤثر دانسته اند.

در فرضیه های پنجم و ششم بترتیب بیکاری رایج در مناطق روستایی و قطبی شدن شهر و روستا به عنوان عامل دافع و استقرار نهادهای اداری، سرمایه های مادی و تمرکز صنایع در

شهرهای بزرگ به عنوان عوامل جاذب بیان و نتایج پژوهش بیانگر آن است که ۷۲٪ از پاسخ دهندگان بیکاری و ۷۹٪ هم قطبی شدن شهر و روستا و ایجاد فاصله روزافزون بین مناطق شهری و روستایی را در مهاجرت روستائیان تا حد زیادی مؤثر دانسته اند.

فرضیه هفتم نیز با اشاره به نقش توسعه در رشد شهرها و بالعکس عدم رشد متوازن در روستاها پرداخته و ۹۲٪ پاسخ ها حکایت از آن دارند که این امر تا حدّ خیلی زیادی در مهاجرت روستائیان به شهرهای بزرگ تأثیر گذاشته است. در مجموع کلیه فرضیه های تبیین شده این پژوهش در سطح معنی داری ۵ درصد و پاسخ اطمینان ۹۵ درصد مورد تایید قرار گرفته اند.

سایر یافته های پژوهش نیز میباید آن است که این پدیده موجب بروز آسیب های روانی - اجتماعی و جرائم مختلف در شهرهای بزرگ گردیده است. با توجه به ارقام و آمار استان تهران با جمعیتی بالغ بر ۱۳ میلیون نفر از نظر میزان طلاق، تصادفات اتومبیل، سرقت و سائط نقلیه، مرگهای اتفاقی، قتل عمد، انواع دیگر سرقت، تهدید، ضرب و جرح، زورگیری، تجاوز به عنف، چاقوکشی، اجبار و اکراه دارای بالاترین درصد در مقایسه با سایر استانها بوده و استان خراسان از نظر جرائمی همانند کشف مواد مخدر، اقدام به خودکشی و مسمومیت عمدی حائز رتبه اول است و استان اصفهان از نظر قتل غیرعمد در رتبه بالاتر قرار دارد.

تحقیقات انجام شده نشان میدهد که متأسفانه در این مقوله باز هم رپای مهاجران پررنگ تر از سایر شهروندان بچشم می خورد.

این پدیده از نظر اقتصادی نیز تأثیر نامطلوبی بر اقتصاد کشور داشته که در این رابطه میتوان سهم عوامل اثرگذار را مواردی چون کاهش نیروی انسانی مطلوب در روستاها و بکار بردن

امکانات بالقوه و رکود امکانات بالفعل برشمرد. اتکای اقتصادی روستا به شهر موجب هدر رفتن نیروی متخصص کشاورزی، رکود این بخش و پائین آمدن سطح تولید کشور شده و بازار واردات محصولات کشاورزی را رونق داده است. ایجاد مشاغل کاذب و بالطبع ظهور پدیده بیکاری پنهان و نیمه پنهان، افزایش جمعیت غیرفعال نیروی کار، افزایش هزینه های زندگی و عدم جذب کامل مهاجران در بخش صنعت، ایجاد کمبود در بخش مسکن شهری، کمبود در تأمین آب آشامیدنی و رشد حاشیه نشینی شهری را نیز میتوان از سایر اثرات تبعی این پدیده در کشور قلمداد نمود.

نتیجه گیری و پیشنهادات

نتایج یافته های این تحقیق نشان میدهد که پدیده مهاجرت در هر مقطع زمانی علیرغم شدت و ضعف جریان، تحت تأثیر عوامل قدرتمندی چون ضعف بنیه اقتصادی مهاجران و لزوم تأمین معیشت آنان، مقابله با بیکاری رایج در مناطق روستایی و شهرهای کوچک، ضعف های موجود در بخش های کشاورزی و دامپروری، ضعف امکانات آموزشی در مناطق روستایی، تمرکز همه نوع امکانات رفاهی و معیشتی و وجود جاذبه های گوناگون در شهرهای بزرگ و در مقابل عدم توسعه روستاها و مناطق دورافتاده محروم کشور صورت پذیرفته است و این روند عمدتاً تأثیرات قابل ملاحظه ای را بر جوامع شهری داشته، بگونه ای که در نظرسنجی های انجام شده اکثر قریب به اتفاق پرسش شوندهگان و نیز مصاحبه شوندهگان تأثیر منفی مهاجرتها را بر جامعه شهری بسیار قوی تر از جنبه های مثبت آن دانسته اند.

اکثر مددجویان ندامتگاههای تهران بزرگ از مهاجران هستند. در بررسی پیرامون جرائم این دسته از مجرمان و براساس نظرمددکاران عقیده براین است که مهاجران در بسیاری از جرائم شهری نقش داشته و بواسطه عدم توانایی در سازگاری خود با محیط شهری و تحت تأثیر فشارهای اقتصادی بسرعت در مسیر خلاف قرار گرفته و برحسب شرایط، مرتکب جرم میگردند. متأسفانه در حل این معضل، دستگاههای نربط آنچنان که شایسته و ضروری است با یکدیگر تعامل نداشته و اراده ای جهت سامان دهی به پدیده مهاجرت و کاستن از اثرات منفی آن وجود ندارد. یا حداقل بصورت هماهنگ و با مشی و رویه ی یکسان در بین سازمانهای مسئول مشاهده نمی گردد. براین اساس تلاش گردیده است تا پیشنهادهای ارائه شده بصورت تفصیلی و با تفکیک مقوله های مورد نظر ارائه گردد تا از این منظر امکان بررسی پیرامون هر یک از پیشنهادها توسط دستگاهها و سازمانهای مسئول فراهم گردد و به موازات آن نیز سایر محققین در سیر تحقیقات و پژوهش های آتی از پاره ای نتایج و پیشنهادها در صورت لزوم بهره برداری نمایند.

مقابله با بیکاری و تشدید مشاغل غیررسمی و کاذب شهری

با توجه به عدم وجود برنامه ریزی دقیق مبتنی بر شناخت توان بالفعل و بالقوه طبیعی و انسانی مناطق مختلف کشور که منجر به تشدید معضل بیکاری در روستاها و تشدید مشاغل غیررسمی و کاذب در شهرها گردیده است، فراهم نمودن ظرفیتهای شغلی جدید در بازار فعالیتهای اقتصادی از طریق ایجاد یا تقویت صنعت و کشاورزی، جذب سرمایه های سرگردان و سرمایه های عرصه دلالی در زمینه تولید اشتغال زا و روش های کاربر تولید صنعتی و کشاورزی، بهسازی،

محیط روستایی از طریق ایجاد مشاغل روستایی، تقویت صنایع دستی و سنتی روستایی، بهره گیری از ظرفیت کامل امکانات تولیدی و فراهم نمودن زمینه اشتغال و کار برای جمعیت فعال روستایی می تواند راه کارهایی مؤثر در این زمینه باشند.

توسعه کشاورزی و دامپروری در روستاها

با توجه به اینکه توسعه پایدار نیازمند توسعه همه جانبه می باشد و بواسطه متوازن نبودن ابعاد توسعه، مهاجرتها تشدید گردیده است، لذا در صورتی که برنامه های توسعه روستایی، در راستای افزایش دامنه ظرفیتهای شغلی کشاورزی و غیرکشاورزی و افزایش درآمدها، فراهم نمودن شرایط دسترسی کشاورزان به بازار مناسب جهت تأمین معاش آنها، تعدیل درآمدهای بخش کشاورزی و دامپروری با درآمدهای شهری، تضمین خرید محصولات کشاورزی و دامپروری و کمرنگ نمودن نقش سلف خران و واسطه ها و نیز تأمین عوامل تولید کشاورزی و دامپروری برای بهبود هر دو بخش صورت گیرد، راه کارهای مناسب و سودمندی بنظر میرسند.

ایجاد و توسعه شهرهای میانی و واسطه

با توجه به اینکه شهرهای واسطه و میانی می توانند تا حد زیادی از سیل مهاجرتها به شهرهای بزرگ جلوگیری نمایند و روند مهاجرت را تعدیل نمایند، بنابراین لازم است اینگونه شهرها بیشتر مورد توجه قرار گرفته تا ضمن تعدیل مهاجرتها، از گسترش حاشیه نشینی جلوگیری شود. در این راستا، توسعه هرچه بیشتر شهرهای میانی در جهت جذب جوانان روستایی مشتاق به کار،

ایجاد مؤسسات کاربر در شهرهای میانی به عنوان تولیدکننده، ایجاد شهرهای واسطه جهت هدایت جمعیت‌های حاشیه نشین به آنها، و ایجاد مؤسسات کوچک و متوسط در مناطق روستایی جهت ایجاد مشاغل جدید می‌توانند در کاهش حجم مهاجرتها نقش اساسی داشته باشند.

توسعه روستایی و جلوگیری از قطبی شدن شهر و روستا

با توجه به اینکه عدم توسعه متوازن شهر و روستا موجب قطبی شدن مناطق شهری و روستایی کشور شده و در نتیجه مهاجرتها روند فزاینده‌ای را در دهه‌های اخیر داشته است، لذا لازم است اقداماتی اساسی در زمینه ایجاد تعادل یا حداقل کم نمودن فاصله بین روستا و شهر از طریق اقداماتی نظیر اتخاذ سیاست‌های مناسب جمعیتی از نظر انتقال جمعیت مناطق انبوه به نقاط کم جمعیت، ایجاد تغییر روابط اجتماعی تولید در مناطق شهری و روستایی یا به اصطلاح «شهری کردن روستا»، ایجاد تعادل میان نقاط مختلف جغرافیایی و بخشهای مختلف اقتصادی به منظور نیل به رسالت اصلی برنامه ریزیهای رشد و توسعه اقتصادی و اجتماعی، تأمین هرچه بیشتر فرصتهای شغلی جهت ایجاد تعادل بین سطح درآمدها و دستمزدها در نواحی مختلف جمعیتی و تأمین حداکثر فرصتهای شغلی جدید در جوامع مهاجرفرست و کاهش فاصله‌های درآمدی طبقات و اقشار مختلف و ارتقاء درآمد داخلی کشاورزی و دستمزدبگیران در جهت جلوگیری از قطبی شدن شهر و روستا به عمل آید.

آموزش

موضوع آموزش و ایجاد زمینه لازم علمی برای منابع انسانی می تواند ضمن افزایش و ارتقاء بهره وری، از هدر رفتن استعدادها و پتانسیل های موجود جلوگیری نموده و با همسو نمودن برآیند همه نیروها، توسعه انسانی نیز متوازن با سایر ابعاد توسعه اجراء گردیده و با توجه به نقصان جنبه های آموزشی در کشور خصوصاً در مقوله تربیت نیروی انسانی چنانچه اقداماتی نظیر، احداث دانشگاه ها و مدارس عالی در شهرستانها و مناطق محروم به منظور مقابله با تمرکز علمی، ایجاد مدارس حرفه ای جهت ترویج علمی کشاورزی و دامپروری در روستاها و ایجاد تجهیز خانه های بهداشت و تأمین نیروی انسانی متخصص (پزشکان، پیراپزشکان، پرستاران و ...) در مناطق روستایی و محروم کشور صورت میگیرد، میتواند نقش بسزایی در کاهش حجم مهاجرت های روستایی به شهرهای بزرگ داشته باشد.

توسعه صنعتی روستاها

با توجه به ضرورت توسعه متوازن و همه جانبه در کشور، توسعه صنعتی روستاها می تواند تا حد زیادی از ضعف های موجود که بواسطه محدودیت عوامل تولید کشاورزی و دامپروری ایجاد گردیده است بکاهد و چنانچه اقداماتی نظیر رفع مشکلات فراروی مکانیزاسیون کشاورزی و دامپروری در روستاها و اتصال قوی تر بخشهای صنعت، کشاورزی و دامپروری از طریق گسترش صنایع پنبی و استحصالی در مجاورت روستاها و شهرهای کوچک که بوسیله

انجام پاره ای اصلاحات در شیوه های تولید کشاورزی و صنعتی میسر خواهد بود، در روستاها صورت گیرد میتوان به نتایج آن در راستای کاهش حجم مهاجرت های داخلی امیدوار بود.

کاهش جاذبه های شهری

قوی ترین عامل در جهت اقدام به مهاجرت روستائیان و ساکنین مناطق محروم به شهرهای بزرگ، برتری جاذبه های شهری بر دافعه های روستایی یا حداقل شرایط موجود روستاهای کشور می باشد و با توجه به اینکه میتوان با برنامه ریزی خاص از نیروی دافعه روستاها و مناطق محروم کاست، لذا چنانچه اقداماتی در راستای کاهش دافعه های روستایی از طریق ایجاد فضای آموزشی مناسب، احداث خطوط انتقال نیرو، آب لوله کشی، احداث بیمارستان و مراکز درمانی در شهرهای میانی و ایجاد امکانات رفاهی و تفریحی در روستا و نیز محدود نمودن اسکان مهاجران در حاشیه ها از طریق وضع قوانین جدید و ایجاد محدوده های شهری و حذف سوبسیدهای شهری که می تواند مصرف را به سمت تولید بیشتر سوق دهد، صورت گیرد در کاهش حجم مهاجرتها مؤثر خواهد بود.

تمهیدات فرهنگی برای تحدید جرائم مهاجران

با توجه به اینکه مهاجران حاشیه نشین بیشتر در معرض انواع آسیب اجتماعی قرار دارند و به منظور مقابله با اشاعه ارتکاب به جرائم گوناگون در بین مهاجران، لازم است با اتخاذ سیاست هایی که بیشتر جنبه فرهنگی دارند مهاجران را از ارتکاب به جرائم بازداشت، در این راستا ایجاد

مراکز فرهنگی ورزشی و تفریحی در مناطق محروم و حاشیه ای و آگاه سازی روستائیان از وضعیت مهاجران ساکن در حاشیه شهرها که بوسیله برنامه های صدا و سیما نقش مؤثرتری را ایفا خواهد نمود، می تواند تا حد زیادی آنان را با واقعیتهای موجود آگاه سازد.

مقابله با پدیده های تکدی گری، کودکان کار خیابانی و زنان خیابانی

با توجه به بروز تبعات ناشی از پدیده های تکدی گری، کودکان خیابانی و زنان خیابانی در جامعه شهری لازم است برخوردهای قاطع در مقابله با تشدید این پدیده ها از سوی متولیان امر صورت گیرد و چنانچه در این راستا، اقداماتی نظیر جمع آوری متکدیان از معابر بوسیله شهرداری ها و اسکان آنها در مراکز خاص تحت کنترل، محدود نمودن کارگاهها، کارخانه ها و مراکز اشتغال رسمی و غیررسمی به عدم استفاده از کودکان از طریق اعمال جرائم سنگین، فراهم نمودن زمینه مناسب اشتغال جهت زنان بی سرپرست و مسئول خانواده و تحت پوشش قرار دادن زنان آسیب دیده توسط سازمانهای متولی نظیر سازمان بهزیستی و کمیته امداد بصورتی جدی تر انجام شود تأثیر این پدیده ها بر جوامع شهری بسیار کم رنگ تر خواهد بود.

منابع و ماخذ:

۱. ازکیا، مصطفی، مقدمه ای بر جامعه شناسی توسعه روستایی، انتشارات اطلاعات، سال ۱۳۸۰
۲. اعتماد، گیتی، شهرنشینی در ایران، انتشارات آگاه، سال ۱۳۶۷
۳. امانی، سیدمهدی، جمعیت شناسی عمومی ایران، انتشارات سمت، سال ۱۳۸۰
۴. امین صارمی، نوذر، جنگ، مهاجرت تحمیلی و سامان فرهنگی، نامه پژوهشی، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، سال سوم شماره ۹ تابستان سال ۱۳۷۷
۵. انجمن جامعه شناسی ایران، اولین همایش ملی آسیب های اجتماعی در ایران، مجموعه مقالات، جلد یکم، انتشارات آگاه، سال ۱۳۸۱
۶. ایمانی، محمدتقی، مهاجرت در کشورهای جهان سوم، نشر نوید، سال ۱۳۷۸
۷. بی نام، شناسنامه جغرافیای سیاسی، اقتصادی استان تهران، انتشارات نیروی انتظامی جلد ۱، ۱ سال ۱۳۸۰
۸. تقوی، نعمت اله، مهاجرت های روستا - شهری، انتشارات سمت، سال ۱۳۷۸
۹. تودارو، مایکل، توسعه اقتصادی در جهان سوم، ترجمه غلامعلی فرجادی، انتشارات سازمان برنامه و بودجه، جلد اول، سال ۱۳۷۶
۱۰. تودارو، مایکل، مهاجرت داخلی در کشورهای در حال توسعه، ترجمه عبداللهی لهسایی زاده، انتشارات دفتر بین المللی وزارت کار، سال ۱۳۶۷
۱۱. حسامیان، فرخ و همکاران، شهرنشینی در ایران، انتشارات آگاه، سال ۱۳۷۳
۱۲. رامین، تقی، عوامل اقتصادی - اجتماعی موثر بر مهاجرت های بین استانی در ایران، موسسه عالی پژوهش در برنامه ریزی توسعه، سازمان برنامه و بودجه، مرداد سال ۱۳۷۴
۱۳. روشندل، جلیل، امنیت ملی و نظام بین الملل، انتشارات سمت، سال ۱۳۷۹
۱۴. زنجانی، حبیب اله، مهاجرت، انتشارات سمت، سال ۱۳۸۰
۱۵. ستاد کل ن.م، سند مصوب چشم انداز بیست سال ج.ا.ا، معاونت طرح و برنامه و بودجه، سال ۱۳۸۲
۱۶. صدیق سروستانی، رحمت اله، حاشیه نشینی و امنیت، انتشارات معاونت امنیتی و انتظامی وزارت کشور، سال ۱۳۷۶
۱۷. عالمی رستمی، بیژن، بررسی تأثیر فعالیت های عمرانی مناطق محروم کشور بر مهاجرت های داخلی، انتشارات سازمان برنامه و بودجه، سال ۱۳۷۷
۱۸. کاظمی پور، شهلا، علل افزایش جرائم و ناهنجاری های روانی و اجتماعی در کلان شهر تهران، انتشارات دانشگاه تهران، سال ۱۳۸۲
۱۹. ممتاز، فریده، جامعه شناسی شهر، شرکت سهامی انتشار، سال ۱۳۷۹
۲۰. موسوی، سیدیعقوب، تبیین تئوریک و جامعه شناختی جرائم شهری، فصلنامه دانش انتظامی، انتشارات دانشگاه علوم انتظامی، پیش شماره ۱ بهار سال ۱۳۷۸
۲۱. نویدنیا، منیژه، امنیت اجتماعی، روایتی جامع، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی، سال ۱۳۸۲
۲۲. نویدنیا، منیژه شاخص های امنیت اجتماعی، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی، سال ۱۳۸۲
۲۳. وثوقی، منصور، جامعه شناسی روستایی، انتشارات کهن، سال ۱۳۸۰
۲۴. وحیددی، پردیخت، مهاجرت بین المللی و پیامدهای آن، وزارت برنامه و بودجه، سال ۱۳۶۴